

УДК 271(477)

П. М. Кулаковський,*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри країнознавства Національного університету "Острозька академія"***ВОЛОДИМИРСЬКИЙ І БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ ЄПИСКОП
ЙОСИФ БАКОВЕЦЬКИЙ (БЛ. 1590–1654 РР.)**

У статті простежено основні віхи життя та діяльності Йосифа Баковецького, жидичинського архімандрита (1626–1632), володимирського і берестейського уніатського єпископа (1632–1654). Доведено, що він був активним учасником суспільного та церковного життя, сприяв зміцненню позицій Уніатської Церкви на Волині, робив спроби вести діалог з православними з метою досягнення міжконфесійного компромісу.

Ключові слова: Церква, уніати, православні, архімандрит, єпископ, міжконфесійний діалог, Володимирсько-Берестейська єпархія.

Владимирский и брестский епископ Иосиф Баковецкий (ок. 1590–1654 гг.)

В статье исследуются главные вехи жизни и деятельности Иосифа Баковецкого, жидичинского архимандрита (1626–1632), володимирского и брестского униатского епископа (1632–1654). Доказано, что он был активным участником общественной и церковной жизни, содействовал укреплению позиций Униатской Церкви на Волинии, предпринимал попытки вести диалог с православными с целью достижения с ними компромисса.

Ключевые слова: церковь, униаты, православные, архимандрит, епископ, межконфессиональный диалог, Владимирско-Брестская епархия.

The Bishop in Volodymyr and Brest Joseph Bakoveckiy (ok. 1590–1654)

The main landmarks in life and activity of Joseph Bakoveckiy, the archimadrite of Zhydychyn Monastery (1626–1632), the Bishop of the United Church in Volodymyr and Brest (1632–1654) are probed in the article. It is well-proven that he was the active participant of public and church life, strengthened of positions of the United Church on Volhynia, undertook attempts to conduct a dialog with Orthodoxy with the purpose of achievement with them of compromise.

Keywords: Church, Unions, Orthodoxy, archimadrite Bishops, interconfessional dialog, Volodymyr-Brest Eparchy

В історичній літературі чимало уваги було присвячено життю й діяльності уніатських ієрархів кінця XVI – першої половини XVII ст. на українських землях, що входили до складу Речі Посполитої. Дослідників у першу чергу цікавило, які мотиви рухали цими церковними діячами в їх переході з православ'я на унію, чи було приєднання до унії особистим переконанням, бажанням покращити становище православної церкви шляхом її підпорядкування Риму, чи було це рішення переважно кар'єрним, оскільки саме перехід відкривав широкі можливості не лише для духовної кар'єри, але й надавав засоби впливу на політичне життя в українських воєводствах Речі Посполитої з огляду на покровительство з боку короля Сигізмунда III та представників магнатських родин Острозьких, Заславських, Радзивіллів, Сапег та ін. Менше уваги в історіографії було приділено світській стороні життя й діяльності уніатських ієрархів – їх земельній політиці, участі в традиційній для того часу боротьбі з сусідами за землю і підданих, спробам формування власних чи участі в керованих іншими особами лобістських угрупованнях для вирішення особистих питань чи питань церкви тощо. Зважаючи на це, спроба простежити й цю сторону життя та діяльності уніатських ієрархів має значну актуальність.

Володимирсько-Берестейській єпархії належить чільне місце в становленні Уніатської Церкви в Речі Посполитій. На час укладення унії єпархію очолював Іпатій Потій – один з її ініціаторів, а в наступному найактивніший її поборник як на практиці, так і в полеміці з православними. Саме йому належить заслуга запровадження візитацій – інституту, за допомогою якого регулювалося церковне життя та модернізувалася сама церква. Крім цього, І. Потій ініціював запозичення цілого ряду прогресивних для функціонування Уніатської Церкви інститутів з Церкви Римо-Католицької [40; 41, с. 54–55]. Зовсім не випадково, що папа після призначення І. Потія у 1599 р. київським митрополитом зберіг за ним ще й єпархію, якою він керував до своєї смерті у 1613 р.

Його наступник Йоахим Мораховський перебував на володимирській кафедрі до 1631 р. Вихований у грецькому колеґіумі в Римі, після повернення у Річ Посполиту був одним з секретарів короля Сигізмунда III. У 1612 р., прийнявши чернецький сан, потрапив на двір І. Потія. Саме за його рекомендацією став у наступному році володимирським і берестейським єпископом. Йоахим активно займався, як і його попередник по кафедрі, полемікою з православними. Найбільш знаменитим його полемічним твором є відповідь на “Тренос” Мелетія Смотрицького під назвою “Парирогія”, написана, очевидно, за дорученням І. Потія й видана у Вільні в 1612 р. Згодом Й. Мораховський звертався до біографічного жанру. На вбивство православними полоцького уніатського архієпископа Йосафата Кунцевича відгукнувся написанням і виданням у Замості в 1624 р. “Реляції про підступне вбивство... Йосафата Кунце-

вича”, а незадовго перед тим (1623 р.) там само була видана перекладена ним з грецької мови біографія Іпатія Потія авторства Ніцета [47, s. 149–152]. Напевно, що з ініціативи Й. Мораховського після його смерті на кафедрі в 1632 р. був призначений Йосиф Баковецький, який останні два роки життя свого попередника виконував обов'язки адміністратора епархії [24, с. 190]. Життя і діяльність цього церковного діяча і є предметом нашої розвідки.

Криштоф-Щасний Мокосій Баковецький був сином Михайла Андрійовича, що походив з волинського зем'янського роду гербу “Вукри”, осілого в селі Баківці Луцького повіту [43, s. 84; 46, s. 11–12]. Сучасна дослідниця генеалогії волинської шляхти Ірина Ворончук на підставі актових джерел нарахувала дев'ять дітей Михайла: сім синів (Остафій, Криштоф-Щасний, Бенедикт, Олександр, Григорій, Антоній, Дмитро) та дві доньки (Олександра й Магдалена) [31, с. 263]. Вже цього було достатньо, щоб майбутні землевласницькі претензії Криштофа-Щасного виглядала примарними. Але понад то, його батько мав чотирьох братів, у яких були свої діти. І всі вони були претендентами на свою частку в Баківцях. Так, у 1629 р. Баківцями володіли двоюрідні брати Криштофа-Щасного Іван, Остафій, Януш, Миколай і Антон, а сам Криштоф разом з рідним братом Антоном виступає власником села Порванче [26, с. 427; 30, с. 67]. Відтак, Криштофу-Щасному належало гідно вписатися до регіональної еліти іншими шляхами – або внаслідок вдалої військової кар'єри, або в результаті отримання практичної юридичної освіти, або ж обравши духовну кар'єру.

Як повідомляє автор панегірика в його честь Кипріян Стефановський, Криштоф-Щасний отримав освіту в одній зі шкіл Волині, а 1611 р. потрапив на королівський двір [28, s. 9–10]. Тут, на дворі, він до 1616 р. виконував обов'язки руського підписки в королівській канцелярії. Саме там Криштоф-Щасний отримав доволі добрі юридичні знання (у канцеляриях тоді студіювали юридичну практику) та діловодні навички. У 1616 р. він став писарем Руської канцелярії – структурного підрозділу королівської канцелярії, який опікувався виданням королівських документів щодо українських воєводств Речі Посполитої (Волинського, Київського і Брацлавського) та фіксацією рішень центральних судів (сеймового, асесорського і реляційного), в яких сторони представляли ці ж воєводства. На цій посаді наш герой перебував до 1626 р. і був відповідальним за ведення однієї з книг Руської метрики [39, с. 165].

Посада руського писаря не приносила великих прибутків, але відкривала перед Криштофом-Щасним істотні лобістські можливості. З одного боку, це визначалося близькістю до королівського оточення – канцлера, підканцлера, які були керівниками канцелярії, і, меншою мірою, до самого короля, з іншого, зацікавленністю багатьох впливових у країні осіб в тому, щоб мати на дворі свої “вуха й очі”, а для цього

писарі підходили якнайкраще – частина з них постійно супроводжувала короля навіть під час його подорожей чи військових походів. Як наслідок, вдячні зацікавлені особи за одержану інформацію чи бланки позовів віддачували матеріально. Паралельно писарі через шефів канцелярії клопоталися про винагородження своєї служби правами на маєтності, номінаціями на посади тощо. І часто досягали бажаної мети.

Не був виключенням і Криштоф-Щасний. 3 квітня 1618 р. з формулюванням “за писарські заслуги” він отримав за королівським привілеєм пожиттєве право на тримання половини села Колодежна Володимирського повіту [2, л. 7об.–8.], а 6 листопада 1620 р. – таке ж право на частину села Княжа в Луцькому повіті [2, л. 125–125 об.]. 31 жовтня 1624 р. Сигізмунд III за заслуги на дворі іменував його волинським скарбником [2, л. 376 об.–377 об.]. Зростав авторитет Криштофа-Щасного і серед волинської шляхти – на сеймику 1624 р. шляхта обрала руського писаря послом на сейм [45, s. 74]. 13 лютого 1625 р., будучи призначеним королем в склад комісії, що мала виїхати до села Рожнів Остерського староства Київського воєводства і там розв’язати багаторічний спір щодо маєтностей Світільнова та інших між київським стольником Захаром Єловицьким та київським земським суддею Яном Аксаком, Криштоф-Щасний вперше виступає як королівський секретар [2, л. 408].

Перебуваючи на королівському дворі Криштоф-Щасний підтримував тісні зв’язки з своїми кривними. 7 березня 1623 р. він зафіксований як довірена особа двоюрідного брата Остафія [1, 28 об.–30.]. Згодом, не без його інтервенції, Остафій став володимирським війським, а 3 березня 1625 р. король Сигізмунд III дозволив йому на селищі Липове в Чернігово-Сіверщині осадити на магдебурзькому праві місто з можливістю проведення двох ярмарків щорічно та одного торгу в тиждень [2, л. 439–441; 27, с. 56–57; 38, с. 68.]. Пізніше, в бутність Баковецького володимирським єпископом в його оточенні перебувало чимало рідні: Бенедикт, володимирський архidiaкон, Ян, організатор наїздів на сусідні володіння, Адам, слуга єпископа; згідно з заповітом Остафія, саме Криштоф став опікуном його неповнолітньої доньки Олександри [10, арк. 115–116; 11, арк. 641 зв. – 643; 21, арк. 780 зв. – 783].

Як палкий прихильник унії волинський скарбник у середині 1620–х рр. вступив в духовний стан, взявши ім’я Йосифа. У 1626 р. він став жидичинським архимандритом Щоправда, польський дослідник Л. Беньковський ствердив невідомо на основі яких джерел, що Баковецький отримав уряд жидичинського архимандрита ще в 1619 р., а реально ним став у 1626 р. [42, s. 1270].

Інструкція волинського передсеймового сеймику 1638 р. повідомляла, що заходи стосовно входження у володіння архимандрією Криштоф-Щасний розпочав здійснювати будучи ще світською особою, до-

мігшись відсторонення від неї уніата – отця Никодима Шибинського [24, с. 241]. Останній був звинувачений за декретом митрополичого суду восени 1625 р. у триманні наложниць для себе в монастирі, вбивстві підданого, роздачі монастирських маєтностей на шкоду Церкві [33, с. 86; 36, с. 677]. Після схвалення цього рішення монастирським маєтностям були нанесені значні шкоди. Зокрема, отець Никодим велів забрати у жидичинських підданих худобу й інше рухоме майно та вивезти у маєтність свого батька Яна Шибинського. Крім цього, колишній архімандрит позичив “для прочитання” монастирський поменник київському каштеляну Гаврилові Гойському, який вивіз його до своєї маєтності Гощі [34, с. 102–103]. Цей поменник мав не лише поминальне значення і був реліквією для монастиря; у ньому були зафіксовані всі пожертви монастирю. Таким чином, Н. Шибинський хотів приховати можливі вилучення матеріальних цінностей після свого засудження.

Ставши архімандритом, Йосиф відразу розпочав “збирати землі”, належні колись до архимандрії, та встановлювати чіткі її межі. Зокрема, 1628 р. відбулося розмежування між маєтностями монастиря та ґрунтами шляхтичів Ківерецьких, князів Януша, Олександра і Юрія Заславських [22, к. 153–154]. Принагідно слід зауважити, що ще в січні 1623 р. між Н. Шибинським та К. Баковецьким були дружні, приятельські відносини. Саме руському писарю “яко брату своєму” жидичинський архімандрит довірив представляти інтереси монастиря в судових процесах [34, с. 96].

Тепер новопризначений архімандрит розпочав “очищення” монастирських володінь від ставлеників, як він вважав, свого попередника. З його ініціативи були частково замінені державці монастирських володінь. Так, село Боголюбє було передане Яну Мокосію Баковецькому, село Рокині – Олександру Мокосію Баковецького, а брат архімандрита Антоній здійснив спробу витиснути з оренди монастирських сіл Желізці й Жабче батька попереднього архімандрита Яна Шибинського. Останньому в результаті збройного нападу, керованого А. Баковецьким, залишився лише двір у Жабчому. Втім і його від нього “позбавили” наприкінці 1628 р. (34, с. 103, 156, 200). Так само засобом нападу Антоній Баковецький та інший слуга архімандрита Петро Князький тиснули на орендаря ще одного монастирського села Клепачів – Яна Чаплинського [33, с. 88, 90]. Подібні дії, але в судовому порядку, були здійснені щодо абсолютної більшості тримачів монастирських маєтностей. Вдалося втриматися лише двом орендарям – Войтеху Станішевському, що тримав Малий Омельник, та Мартину Домбровському, який орендував, як і за попереднього архімандрита, села Буремель і Підгайці [33, с. 91]. Як здається, вони виявилися архімандритові “не по зубам”: В. Станішевський займав посаду луцького земського писаря, з 1628 р. – судді, крім того, мав потужного протектора в особі Альбрехта Ста-

ніслава Радзивілла, а М. Домбровський був волинський скарбником і особою достатньо впливовою у шляхетській спільноті Волині. Крім цього, як встановив Сергій Горін, М. Домбровського і Й. Баковецького поєднували спільні фінансові оборудки. Так, архімандрит невідомо за які послуги подарував М. Домбровському свою діничну частину в селі Лаврові [33, с. 92].

Дбаючи про покращення особистого фінансового становища і своїх кривних, Й. Баковецький своєрідно стояв на сторожі й матеріальних ресурсів монастиря. Так, у 1626 і 1630 рр. на нього скаржилися поборці щодо несплати з маєтностей монастиря відповідно чопового і подимного податків (34, с. 105). Братія монастиря за згоди, а часто й за прямим наказом архімандрита, брала до рук зброю й чинила розправу над возними, позивачами у справах з монастирем, а той просто з недругами Й. Баковецького (33, с. 93–95; 34, с. 105–107).

Попри негативне відношення до відродження православної ієрархії, Й. Баковецький виступав за діалог з православними з метою досягнення компромісу. Протягом 1627–1629 рр. жидичинський архімандрит разом з архімандритом Дерманського монастиря Мелетієм Смотрицький брав активну участь в переговорах з видними світськими представниками православ'я, членами Луцького братства Лаврентієм Древинським та князем Юрієм Пузиною. Цей діалог сприяв тому, що Волинь в цей період оминули гучні конфлікти між православними й уніатами, що мали місце в Галичині, Білорусі та Києві [36, с. 144]. На сеймі 1629 р. Йосиф проводив наради з Адамом Киселем і ректором віленського православного монастиря святого Духа Йосифом Бобриковичем щодо проведення нового примиренського собору між православними та уніатами. Їх результатом стало укладення проекту проведення собору у Львові [37, с. 182–183].

26 січня 1632 р. Баковецький став володимирським і берестейським владикою [42, s. 1270; 23, с. 647–648; 43, s. 84]. Сеймики волинської шляхти 1632 р. активно протестували проти цього надання, наводячи як аргумент порушення ним права *incompatibilitas* (заборони поєднання посад одній особі – він продовжував ще деякий час залишатися жидичинським архімандритом), наголошуючи на необхідності обрання єпископа самою шляхтою, зрештою, просто прохаючи віддати єпархію іншій особі [24, с. 190, 203–204; 5, арк. 118]. Більшість шляхти 16 серпня написала листа до київського уніатського митрополита Йосифа Рутського з проханням утриматися від призначення Й. Баковецького і дати волинській шляхті можливість підшукати більш відповідну кандидатуру. Прихильників жидичинського архімандрита серед сеймикуючої шляхти виявилось небагато – крім його родичів Олександра і Антонія Баковецьких, лише Олександр Кобецький та Олександр Радзимінський. Проти Йосифа виступили навіть деякі уніати, зокрема Данило Сло-Ма-

линський [36, с. 194]. Останні опинилися у ворожому до Й. Баковецького таборі через особисті конфлікти. По-суті ж ці протести мали під собою протиріччя між православними і уніатами щодо трактування рішень конвокаційного сейму 1632 р. на предмет врегулювання суперечок між ними. Волинський сеймик 21 серпня 1632 р. визнав пункти цього сейму не чинними і пропонував своїм послам на елекційний сейм домагатися розширення прав Православної Церкви. З уніатської сторони на подібні претензії православних найоперативніше відреагували Й. Рутський та Баковецький, які вже 4 вересня внесли до володимирських гродських книг протестацію про односторонній зрив православними домовленостей, досягнутих на конвокаційному сеймі [36, с. 152–153].

Неодноразово владика конфліктував з представниками волинської шляхти та міщанами, намагаючись відбити в них маєтності, які він вважав відібраними від Володимирсько-Берестейської єпархії. Не побоювався вступити в конфлікт з володимирським старостою князем Юрієм Заславським, брацлавським каштеляном Матієм Стемпковським, князем Миколаєм Чорторийським та іншими впливовими особами у воеводстві [25, с. 503–511; 23, с. 700–703; 3, арк. 678 зв. – 679; 4, арк. 64 – 64 зв.]. Для здійснення численних нападів на сусідні маєтності, які він вважав належними до єпархії, створив власне військо, що складалося з бояр, попів, мало власну музику, очолювалося регіментарями Яном і Бенедиктом Баковецькими [10, арк. 115–116]. Такою поведінкою викликав загальне невдоволення волинської шляхти, яка в інструкції своїм послам на сейм 1638 р. просила короля стримати його протиправну діяльність, бо він “наступив” на маєтності володимирського земського судді Станіслава Корчмінського та волинського підстоля Томаша Козики [24, с. 246–247].

У подібних ситуаціях єпископ лише відступав на деякий час або переносив свої зацікавлення на земельні володіння інших осіб. У липні 1641 р. Йосиф наслав своїх слуг на маєтність луцької католицької капітули – село Садів [20, арк. 312 зв. – 315]. З часом Баковецький став більш раціонально проводити політику збирання земель єпархії, вичікуючи формування більш сприятливих умов для цього. Показовим у цьому плані є випадок з селом Десятинна Луцького повіту, яке начебто мало належати до єпархії. Протягом 1630–х рр. воно входило в склад маєткового комплексу луцького старости Єронима Харлинського, і володимирський і берестейський єпископ якихось претензій йому щодо цього села не пред’являв. Після смерті старости, у березні 1641 р., Йосиф викликав на суд його вдову та неповнолітніх дітей, вимагаючи компенсації 15 тис. литовських кіп грошів за незаконне володіння селом [19, арк. 523–524 зв.].

Якщо йшлося про майно єпархії Й. Баковецький не зупинявся ні перед чим. Так, у 1633 р., коли Жидичинська архімандрія за королів-

ським рішенням перейшла в руки православних і її настоятель Пахомій Оранський отримав як компенсацію монастир св. Спаса, що знаходився на землях Володимирської капітули, єпископ наслав на цей монастир збройний загін на чолі з своїм урядником Стефаном Миколаєвським і домігся повернення обителі під юрисдикцію Володимирської капітули [36, с. 624].

Володимирський єпископ, принаймні де-факто, не визнав рішень сейму 1635 р. щодо примирення православних й уніатів та розподілу між ними майна, так само як і результатів діяльності королівської комісії, що 19–24 жовтня 1635 р. проводила розподіл церковного майна у Володимирі. Відразу ж після завершення роботи цієї комісії, Йосиф 25 жовтня організував напад біля переправи через Буг на володимирських православних міщан, що везли свої товари до Торуня [11, арк. 580–581зв.].

Одночасно єпископ вдався до заходів, які б зафіксували в максимальному обсязі церковне майно за уніатськими парафіями. У зв'язку з цим з його ініціативи протягом 1635–1637 рр. була проведена дуже ретельна канонічна візитація єпархії. Генеральним візитатором Йосиф призначив отця Захарія Фурса. Візитатори описували церковні споруди (храми, дзвіниці) та їх внутрішнє спорядження. Особливо докладно були описані ікони. Крім парафіальних церков, візитації стосувалися й сіл, приписаних до парафіальної церкви. Значна увага за дорученням владики, як колишнього діловода й правника, була приділена існуючим суперечкам між уніатами й православними, рішенням провінційних сеймиків та судових інстанцій щодо “ущемлення прав” уніатів. Зобов'язані були візитатори також моніторити релігійну ситуацію в парафіях – спротив з боку православних, позицію окремих землевласників щодо уніатської церкви. Й. Баковецький одним з перших в уніатській церкві здійснив реформу канонічних візитацій, забравши у них судові та синодальні функції, залишивши лише нотаріальні. Суперечки ж, що існували в парафіях, тепер не розглядалися на соборчику духовенства парафії під час проведення візитації, а передавалися на розгляд єпископу [41, с. 55–56]. Таким чином, володимирському і берестейському єпископу вдалося суттєво посилити свою владу в єпархії й зміцнити власний авторитет серед місцевого уніатського духовенства.

30 жовтня 1636 р., після смерті луцького уніатського єпископа Єронима Почапівського і збройного оволодіння єпархією православними на чолі з Атанасієм Пузиною, король віддав Баковецькому в тимчасове завідування Луцько–Острозьку єпархію, що 7 листопада 1637 р. потвердив київський митрополит Рафаїл Корсак і того ж дня подав єпархію Йосифові [12, арк. 1028–1029 зв., 1044–1045 зв.; 13, арк. 483 зв. – 485]. Володимирський єпископ тримав цю єпархію до 1638 р., коли король повернув її А. Пузині [35, с. 199]. Отримавши звістку про це ко-

ролівське рішення, Баковецький у жовтні 1637 р. вилучив документи та ряд цінних речей, що зберігалися у Луцькій кафедральній церкві Іоанна Богослова, і перевіз їх в маєтність, належну Жидичинській архімандрії, – Городок. А. Пузина неодноразово позивав його до луцького гродського суду, але він ігнорував позови і до суду не з'явився [13, арк. 315; 16, арк. 388 зв. – 391 зв.]. Волинський сеймик 1639 р. наказував своїм послам на сейм вимагати повернення вивезених речей і документів А. Пузині [24, с. 255].

Йосиф не вперше застосовував подібний метод боротьби зі своїми конкурентами. Ще в березні 1633 р., після королівського призначення А. Пузини луцьким православним владикою та жидичинським архімандритом, володимирський владика вивіз з архіву Жидичинського монастиря, поряд з цінними речами, королівські привілеї, судові декрети та інші документи до своєї кафедри у Володимирі [44, s. 75; 6, арк. 576–577]. Володимирський єпископ добре знався на тому, як можна було заплутати цю справу. У жовтні наступного року він викликав А. Пузину та жидичинського архімандрита Пахомія Оранського до суду за нібито затримання ними у монастирі документів, належних йому як єпископу [9, арк. 857–859 зв.]. Про те, що це була спроба дезорієнтувати королівську адміністрацію щодо суті справи свідчить факт передачі 21 липня 1639 р. володимирським єпископом київському митрополиту Р. Корсаку всіх забраних ним речей з Жидичинського монастиря [17, арк. 117–118].

Йосиф Баковецький проявив себе не тільки відстоюючи інтереси уніатів перед православними, але займав достатньо принципову позицію щодо Римо-Католицької Церкви. Позиція останньої на початку 1640-х рр. еволюціонувала в бік доцільності поглинення Уніатської Церкви. Подібну позицію займав і тогочасний луцький біскуп Анджей Гембіцький. Представники католицького кліру започаткували практику судових звинувачень уніатів нібито в неправомірних діях щодо майна Римо-Католицької Церкви. Зокрема, навесні 1641 р. володимирський плебан Станіслав Урбанович подав від імені А. Гембіцького скаргу на Й. Баковецького, звинувачуючи його в погромі й розграбуванні двору у Володимирі, що був власністю луцького біскупа. У відповідь уніати подали до володимирського гродського суду протестацію на дії С. Урбановича, зазначивши, що зазначений двір – це всього лише халупа, де варять горілку. Протестацію від імені Й. Баковецького було подано безпрецедентним числом священників – 14, тоді, як зазвичай, такі протестації вносилися до книг лише двома представниками капітули. У липні того ж 1641 р. до книг того ж суду була внесена атестація волинської шляхти, яка свідчила, що справа з “двором” це лише привід до з'ясування стосунків між А. Гембіцьким та Й. Баковецьким. Автори листа відзначили велику побожність Й. Баковецького, його заслуги перед церквою, авторитет на Волині та сусідніх землях. Документ

підписало 97 осіб. Серед них волинський воєвода Адам-Олександр Сангушко, луцький земський суддя Криштоф Шимкович-Шкленський, волинський мечник Валеріан Підгороденський і навіть один з лідерів православних Волині луцький підкоморій Григорій Четвертинський [36, с. 250–251]. Факт цієї атестації свідчить не тільки про незгоду значної частини шляхти з політикою Римо-Католицької Церкви щодо Уніатської Церкви, але й про значне зростання авторитету володимирського єпископа серед шляхетського загалу Волині.

Періодично володимирський єпископ виконував обов'язки прототронія київського митрополита. У 1634 р. документи фіксують його як прототронія київського митрополита Йосифа Рутського [8, арк. 1028 зв. – 1029 зв.]; 1646 р. він згадується як прототроній київського митрополита Антонія Селяви. Займаючи посаду володимирського і берестейського єпископа, Баковецький звільнив маєтності єпархії від численних боргів, а також перетворив свою кафедру у Володимирі у сильну оборонну споруду – татари у 1653 р. не змогли її взяти [43, s. 84; 29, s. 5; 28, s. 11, 13]. Укріплення кафедри розпочалося в 1640 р.; були зведені нові фундаменти, збудовані на них покої. При цьому владика відторгнув частину міської землі, фактично перегородив найкоротшу дорогу з міста до міських млинів [18, арк. 810–811зв.]. Під південним вівтарем Успенського собору, що довго був головним осередком діяльності уніатів на Волині, Й. Баковецький спорудив склеп та каплицю св. Трійці як місце поховання володимирських єпископів [36, с. 619–620].

Як не дивно, але в пік найвищої могутності Йосифа Баковецького як володимирського та берестейського єпископа, який припав на середину 1640-х рр., у нього знайшовся в єпархії конкурент, який намагався перебрати на себе економічну і фінансову владу. Ним виявився Афанасій Фурс – намісник володимирського єпископа, магістр школи при кафедральному соборі, наглядач єпископського архіву. У його руках опинилися документи, що гарантували права власності володимирським церквам, шпиталю, школі та братству Пресвятої Богородиці, а також декрети різних судів, які мали бути приведені до екзекуції [36, с. 286].

Особиста земельна власність володимирського єпископа була невеликою. Крім вищезгаданих часток у селах Колодежна й Княжа, якими володів пожиттєво, йому належали частки в селі Порванче Луцького повіту. У квітні та листопаді 1638 р. власники цього села Федір Білостоцький з дружиною та Павло Порванецький уступили йому свої частки [14, арк. 693–696]. Це були невеликі частки, оскільки у 1648–1649 рр. на них було 8 димів [26, с. 427]. 1643 р. пан Свищовський подарував Й. Баковецькому свій маєток у цьому селі разом з церквою та правом подавання до неї священика [36, с. 718]. У серпні 1653 р. Йосиф за 1320 злотих викупив ще й частину Габрієля Порванецького у Порванчому, яку до цього він тримав за правом застави [15, арк. 286 зв. – 287].

Ймовірно, як приватна особа єпископ мав власний двір у Луцькому окольному замку [3, арк. 460 зв.]. Основну увагу Баковецький приділяв маєтностям спочатку Жидичинського монастиря, а потім Володимирсько-Берестейської єпархії, які здавав в оренду. При цьому такий важливий для Йосифа конфесійний фактор відступав на задній план: у 1634 р. він здавав в оренду села єпархії – Квасів Луцького повіту та Тишкевичі й Полупанщина у Володимирському повіті Адамові й Миколаєві Киселям, а у 1638 р. – село Городок Володимирського повіту ще одному лідерові православної волинської шляхти князеві Григорієві Четвертинському [8, арк. 349–350, 767 зв. – 769 зв.; 14а, арк. 383 зв. – 384]. 28 липня 1632 р. від свого та володимирської капітули імені заставив луцькому митникові, євреєві Якубові Геркевичу три плаці на Жидівській вулиці у Луцьку [5, арк. 740 зв. – 741 зв.]. Разом з володимирською капітулою владика виступав кредитором, що дозволяло економічно експлуатувати заставлені села боржників [32, с. 170]. Економічні інтереси єпархії відстоював не лише перед приватними особами чи установами інших конфесій, а й перед державою. У 1632 р. Йосиф відмовився сплатити волинському поборці Габрієлю Гулевичу з жидичинських маєтностей три ланових побори в сумі 82 злотих і 15 грошів, за що Коронним трибуналом у Любліні був засуджений на баніцію [7, арк. 471 зв. – 473].

Помер Баковецький улітку 1654 р.

Фігура Йосифа Мокосія Баковецького певною мірою є знаковою для волинського духовенства першої половини XVII ст. Він мав всі можливості зробити непогану світську кар'єру: в достатньо молодому віці отримав перший посадовий аванс – уряд волинського скарбника, був королівським секретарем і руським писарем в королівській канцелярії, що відкривало перспективи поступового майнового збагачення. Однак Баковецький пов'язав своє життя з Уніатською Церквою і цей крок не міг бути здійснений без певних духовних переконань. Ймовірно, що він, як і значна частина тогочасної волинської шляхти та духовенства, вбачав у з'єднанні з Римом вихід православ'я із затьяжної кризи, в якій воно перебувало. Всю наступну діяльність Йосиф, спочатку як жидичинський архімандрит, згодом як володимирський і берестейський єпископ, присвятив пошукам порозуміння з православними, формулюванню нової концепції унії, яка б влаштувала всіх православних. Лише після початку козацької війни у 1648 р. йому стало зрозуміло, що це є неможливим. При своєму доволі ідеалістичному баченні можливості повної зв'язки унії, Йосиф залишався виключним прагматиком у фінансово-економічних питаннях, як своїх особистих, так і ввірених йому монастиря та єпархії. Він всіма доступними засобами консолідував церковну власність, “перетрушував” орендарів, вважав за можливе не сплачувати податки до Коронного скарбу. У матеріальних питаннях для єпископа

не було поділу на шляхту, магнатів і духовенство, на католиків, православних і уніатів. Він з однаковою енергією тиснув на них і, як правило, досягав бажаного. Кошти, отримані з церковних маєтностей, скеровувалися як на ідеологічну роботу (школи, братства, шпиталі), так і на розбудову ввіреної йому єпархії. І в цих питаннях Йосиф Баковецький виявився гідним продовжувачем справи своїх попередників на володимирській кафедрі – Іпатія Потія і Йоахима Мораховського.

Список використаних джерел та літератури:

1. Российский государственный архив древних актов в Москве. – Ф. 389: Литовская метрика. – Оп. 1. – Д. 208.
2. Российский государственный архив древних актов в Москве. – Ф. 389: Литовская метрика. – Оп. 1. – Д. 209.
3. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАК). – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 181.
4. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 182.
5. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 183.
6. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 185.
7. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 188.
8. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 193.
9. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 194.
10. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 195.
11. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 197.
12. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 206.
13. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 208.
14. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 212.
- 14а. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 214.
15. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 215.
16. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 218.
17. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 219.
18. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 222.
19. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 226.
20. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 227.
21. ЦДАК. – Ф. 25: Луцький гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 229.
22. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. – Oddz. Rękopisów. – Rkps 2468 IV.
23. Архив Юго-Западной России. – К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1883. – Ч. I. – Т. 6: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322 – 1648). – 182+938 с.
24. Архив Юго-Западной России. – К.: В университетской типографии, 1861. – Ч. II: Постановления дворянских провинциальных сеймов в Юго-западной России. – Т. I. – XIV+LXIV+530 с.
25. Архив Юго-Западной России. – К.: В университетской типографии

И. Завадского, 1876. – Ч. VI: Акты об экономических и юридических отношениях крестьян в XVI–XVIII вв. – Т. 1: 1498–1653. – 161+614 с.

26. Архив Юго-Западной России. – К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1890. – Ч. VII: Акты о заселении Юго-западной России. – Т. 2: 1471–1664. – II+210+644 с.

27. Магдебурзькі грамоти містам Лівобережної України XVII–XVIII ст. // Корпус магдебурзьких грамот українським містам: два проекти видань 20-х – 40-х років XX століття / [упор. В. Андрейцев, В. Ульяновський, В. Короткий]. – К.: Прайм, 2000. – 214 с.

28. Stephanowski C. Zgromadzonych wod Pochwała we trzech rzekach daru bożego, to iest w oczystym kleynocie zmarłego, jasnie przewielebnego Jego Mci oy[ca] Józefa Mokosi Bakowieckiego, episkopa włodzimierskiego i brzestyńskiego / C. Stedanowski. – Kraków: W drukarnie u Wdowy i Dziedziczów Andrzeja Pietrk, 1655. – 28 s.

29. Świącki T. Historyczne pamiątki znamienitych rodzin i osób dawnej Polski / T. Świącki. – Warszawa: Nakładem S.H. Merzbacha Księgarza, 1858. – Т. 1. – 417 s.

30. Баранович О. Залюднення України перед Хмельниччиною / О. Баранович. – К.: Укрполіграфоб'єднання, 1930. – Ч. 1: Залюднення Волинського воєводства у першій половині XVII ст. – 156 с.

31. Ворончук І.О. Родоводи волинської шляхти XVI – першої половини XVII ст. (реконструкція родинних структур: методологія, методика, джерела): Наук.-метод. вид. / І.О. Ворончук – К.: Вища шк., 2009. – 511 с.

32. Головата Н. Торговельно-грошові операції в економічній діяльності церкви у другій половині XVI – на початку XVII ст. / Н. Головата // Україна в Центрально-Східній Європі. Студії з історії XI–XVIII століть. – К.: Поліграфдільниця Інституту Історії НАН України, 2000. – С. 159–172.

33. Горін С. Архімандрит Жидичинського Миколаївського монастиря Йосиф Баковецький (1626 – 1632 рр.) / С. Горін // Релігія і церква в історії Волині. Збірник наукових праць / [під ред. В. Собчука]. – Кременець: Астон, 2007. – С. 86–96.

34. Горін С. Жидичинський Свято-Миколаївський монастир (до середини XVII сторіччя) / С. Горін. – К.: “Майстерня книги”, 2009. – 512 с.

35. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1995. – Т. VIII. – Ч. 1: Від Куруківщини до Кумейківщини. – 385 с.

36. Довбищенко М.В. Волинська шляхта у релігійних рухах кінця XVI – першої половини XVII ст. / М.В. Довбищенко. – К.: ПП. Сергійчук М.І., 2008. – 882 с.

37. Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной уний (с 1609 г.) / П. Жукович. – СПб.: Типография Меркушева, 1910. – Вып. 5 (1625–1629 гг.). – 199 с.

38. Ковальский Н.П. Источниковедение социально-экономической

истории Украины (XVI – первая половина XVII века): Акты о городах / Н.П. Ковальський. – Днепропетровск: ДГУ, 1983. – 70 с.

39. Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій / П. Кулаковський. – Острог; Львів: Національний університет "Острозька академія", 2002. – 304 с.

40. Пекар А. Іпатій Потій – провісник З'єднання / А. Пекар // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*. – Romae: sumptibus PP. Basilianorum, 1996. – Vol. 15. – Fasc. 1–4. – P. 151–152.

41. Сковчиляс І. Генеральні візитації в українсько-білоруських єпархіях Київської уніатської митрополії. 1596–1720 роки / І. Сковчиляс // *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. – Львів: НТШ, 1999. – Т. ССXXXVIII: Праці Історико-філософської секції. – С. 46–94.

42. Bieńkowski L. Bakowiecki Mokosiej Józef (zm. 1654) bp obrządku greckokat. / L. Bieńkowski // *Encyklopedia Katolicka*. – Lublin: KUL, 1973. – T. 1. – S. 1269–1270.

43. Boniecki A. Herbarz Polski. Cz. 1: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach polskich / A. Boniecki. – Warszawa: Skład główny Gebethner i Wolff, 1899. – T. 1. – 385 s.

44. Dzięgielewski J. O tolerancję dla zdominowanych. Polityka wyznaniowa Rzeczypospolitej w latach panowania Władysława IV / J. Dzięgielewski. – Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 1986. – 196 s.

45. Seredyka J. Parlamentarzyści drugiej połowy panowania Zygmunta III Wazy / J. Seredyka. – Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1989. – 192 s.

46. Stupnicki H. Herbarz Polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów / H. Stupnicki. – Lwów: Kornel Piller, 1855. – T. 1. – 284 s.

47. Wagilewicz J. D. *Pisarze polscy Rusini, wraz z dodatkiem Pisarze łacińscy Rusini* / J.D. Wagilewicz [przyt. R.Radyszewskýj]. – Przemyśl: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy, 1996. – 320 s.